

СТІЙКІ СЛОВЕСНІ КОМПЛЕКСИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНИХ ЗРУШЕНЬ: МЕХАНІЗМИ АКТУАЛІЗАЦІЇ ТА НАРОДЖЕННЯ НОВИХ АФОРИСТИЧНИХ ЗВОРОТІВ

Софія ЛЕСЮК

*здобувачка вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
історико-філологічного факультету,
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»*

Науковий керівник:

Антон СМЕРЧКО

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов
Приватного вищого навчального закладу
«Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука», м. Рівне*

Мова як жива система чуйно реагує на суспільні потрясіння, і ця реакція виявляється на всіх її рівнях. Стійкі словесні комплекси (далі — ССК) у широкому розумінні — прислів'я, афоризми, крилаті вирази, усталені гасла і формули — є особливо показовим матеріалом для спостереження над мовними процесами кризового часу. З одного боку, вони консервують колективний досвід попередніх поколінь і саме тому активно залучаються мовною спільнотою у переломні моменти — як готові формули осмислення нової дійсності. З іншого боку, соціальні зрушення породжують нові ССК, які з часом набувають ознак відтворюваних одиниць. Обидва процеси — актуалізація традиційних і становлення нових ССК — і є предметом пропонованого дослідження, матеріалом якого слугує насамперед дискурс пандемії COVID-19 як найбільш задокументованого глобального потрясіння початку XXI ст.

Актуалізація традиційних ССК у кризові періоди є закономірністю, яка простежується в різні епохи. Автор досліджував цей механізм на матеріалі біблійних висловів у переломні моменти суспільної історії [3], а також на матеріалі крилатих виразів і афористичних зворотів різних хронологічних зрізів [4]. Пандемічний дискурс 2020–2021 рр. дав новий і надзвичайно виразний матеріал для подібних спостережень. У публічній комунікації обох мов різко зросла частотність традиційних ССК, пов'язаних із темами здоров'я, ізоляції та

колективної відповідальності: укр. «Бережи здоров'я змолоду», «Один за всіх і всі за одного», «Не плюй у криницю — знадобиться води напитися»; польськ. «Lepiej zapobiegać niż leczyć», «Co nagle, to po diable», «Jeden za wszystkich, wszyscy za jednego». Ці одиниці не просто відтворювались у побутовому мовленні — вони з'являлись у заголовках медіаматеріалів, соціальній рекламі та офіційних зверненнях. Механізм актуалізації тут пов'язаний із тим, що кризова ситуація «вмикає» прецедентний текст: реципієнт упізнає відому формулу і через неї осмислює нову реальність [2]. Відтворюваність і семантична самодостатність є при цьому визначальними ознаками ССК як особливого рівня мовної системи [1].

Паралельно з актуалізацією традиційних ССК пандемічний дискурс породив численні нові усталені вирази, частина яких набула виразних ознак відтворюваності й афористичності. Йдеться не про неологізми-однослови (*локдаун*, *ковідіот*, *коронафобія*), а саме про стійкі словесні комплекси з узагальненим змістом і здатністю до самостійного функціонування. В українському мовному просторі зафіксовано вирази «*залишайся вдома*» як директивний афоризм колективної поведінки, «*нова нормальність*» як формула переосмислення буденного, «*соціальна дистанція*» як усталена поведінкова норма. У польській мові аналогічно функціонують «*zostań w domu*», «*nowa normalność*», «*dystans społeczny*». Характерно, що значна частина цих одиниць є кальками з англійської — *new normality*, *social distancing*, *stay at home* — що свідчить про глобальний характер механізму породження нових ССК у кризовий час: мовна спільнота не лише фіксує нову реальність, а й запозичує готові формули її осмислення [5]. Окремо варто зазначити, що частина нових виразів набула яскраво вираженої афористичної форми з оцінним компонентом: польськ. «*Siedzę w domu — nie jestem tchórzem, jestem bohaterem*» («Сиджу вдома — я не боягуз, я герой») функціонувало як соціальний слоган із виразною афористичною структурою — стверджувальне судження з антитезою та узагальненим змістом, характерним для зрілого ССК.

Принципово важливим є питання про те, чи стають нові вирази повноцінними ССК у фразеологічному розумінні. Критерієм тут є відтворюваність, семантична цілісність і здатність функціонувати незалежно від початкового контексту. Частина пандемічних виразів відповідає цим критеріям: «*нова нормальність*» / «*nowa normalność*» вийшли за межі суто медичного дискурсу й застосовуються сьогодні до будь-якої ситуації докорінної зміни звичного укладу — що є ознакою

узагальнення і деситуативізації, характерних для сформованої мовної одиниці. Натомість більшість виразів із компонентом *корона-* / *korona-* залишаються ситуативно прив'язаними і поступово виходять з активного вживання разом із відповідними реаліями — що підтверджує спостереження дослідників про те, що далеко не всі кризові мовні новотвори здатні закріпитися у фразеологічному фонді мови [5].

Таким чином, глобальні соціальні зрушення виступають потужним стимулом як для актуалізації традиційного фонду ССК, так і для породження нових усталених одиниць із різним ступенем стійкості. Матеріал пандемічного дискурсу засвідчує, що обидва процеси відбуваються одночасно й взаємодоповнюють один одного: традиційний ССК дає мовній спільноті готову формулу осмислення кризи, тоді як нова усталена одиниця фіксує специфіку конкретного переживання. Перспективним завданням подальших досліджень є встановлення критеріїв розмежування між ситуативними виразами, що зникають разом із кризою, та тими, що набувають статусу повноцінних одиниць фразеологічного фонду мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колоїз Ж. В., Малуґа Н. М., Шарманова Н. М. Українська пареміологія. Кривий Ріг: КПІ, 2014. 349 с.
2. Сизонов Д. Реактивация паремий із ойконімом КИЇВ у сучасній комунікації. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2024. Вип. 48. С. 68–81.
3. Смерчко А. Актуалізація біблійних висловів у поворотні моменти історії суспільства. *Проблеми гуманітарних наук: Наукові записки ДДПУ ім. І. Франка*. Дрогобич: Вимір, 2000. С. 121–124.
4. Chlebda W. Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego, 2005.
5. Satoła-Staśkowiak J. Wpływ pandemii na polską, bułgarską i czeską leksykologię w roku 2020 i na początku 2021. *Językoznawstwo*. 2021. № 1 (15). S. 23–37.